

Արմեն Մանուկյան

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու,
ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտ

ORCID ID: 0000-0002-3050-1055

manukyan-armen@mail.ru

DOI: 10.54503/1829-0116-2024.1-185

ՎԱՀԱԳՆ ԴԱՎԹՅԱՆԻ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏԻ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ

Բանալի բառեր - Վահագն Դավթյան, թարգմանական գրականություն, հեղինակ և թարգմանիչ, անհատականություն, հոգեհարազատություն, Սերգեյ Եսենին, բնագիր և թարգմանություն:

Վահագն Դավթյանը 20-րդ դ. հայ նշանավոր բանաստեղծներից է և միաժամանակ մեր լավագույն թարգմանիչներից մեկը, որը մեծ արվեստով առաջին անգամ հայ ընթերցողին է ներկայացրել օտարազգի և օտարագիր հայ մի շարք բանաստեղծների բազմաթիվ գեղեցիկ ստեղծագործություններ:

Իր ստեղծագործական ուղուն գույքը նա ավելի ու ավելի է հղկել իր թարգմանչական տաղանդը, ինչի շնորհիվ արդեն 1950-ական թվականներից սկսած տպագրել է Պուշկինի ու Լերմոնտովի, Ալեքսանդր Բլոկի ու Սերգեյ Եսենինի, Աննա Ախմատովայի ու Ռոբերտ Ռոժդեստվենսկու, Ռոբերտ Բյորնսի ու Ջորջ Բայրոնի, Էդուարդաս Մեժե-լայտիսի, Ֆեդերիկո Գարսիա Լորկայի, Ուոլթ Ուիթմենի և ուրիշ շատերի ստեղծագործությունների իր բարձրաժեղ թարգմանությունները: Որն է ստեղծագործություն թարգմանելիս Դավթյանն առաջնորդվել է հետևյալ հստակ չափանիշներով. 1. պոեզիայի թարգմանիչը պետք է անհատականություն լինի և կարողանա բնագրի հեղինակի տաղանդի և վարպետության դեմ երևան հանել սեփական տաղանդն ու վարպետությունը. 2. թարգմանվող բանաստեղծը պետք է հոգեհարազատ լինի թարգմանչին. 3. Թարգմանության մեջ կարևորը թարգմանվող հեղինակի ոգին ու շունչը, ապրումներն ու զգացումները, խոհերն ու տրամադրությունը ճիշտ արտահայտելն է. 4. լավ թարգմանիչը նույնիսկ տողացի կամ միջոտորդավորված թարգմանություններից կարող է արվեստի գործ ստեղծել: Ինքը՝ Վ. Դավթյանը, թարգմանել է երկու ձևով էլ և իր օրինակով հաստատել իր ճշմարտացիությունը:

Բանաստեղծը թարգմանություններ է կատարել շատ լեզուներից և է՛լ ավելի շատ բանաստեղծներից, բայց նրանցից մի քանիսի նկատմամբ հատուկ սեր է տածել: Դրանք են Շանդոր Պետեֆին, Ռոբերտ Բյորնսը, Ալ. Բլոկը և հատկապես Սերգեյ Եսենինը:

Որպես թարգմանչի՝ Դավթյանի գործունեությանն անդրադարձել են և՛ ուսումնասիրողները, և՛ նրա գրչակից ընկերները, թեև շատ քիչ: Նշվել են Դավթյան թարգմանչին բնորոշ հիմնական հատկանիշները, բայց միաժամանակ ճշմարտացիորեն արձանագրվել է, որ նրա թարգմանչական ժառանգությունը արժանի է ավելի մանրակրկիտ ու հետևողական ուսումնասիրության: Այս հոդվածը ևս, ամենին չհավակնելով ամբողջական ուսումնասիրություն լինելուն, գալիս է ամփոփելու մինչ այժմ այս բնագավառում արված, որոշ դիտարկումներ կատարելու և թարգմանչական արվեստի որոշ հարցերի վրա ուշադրություն հրավիրելու:

Armen Manukyan
Doctor in Philology,
Institute of Literature after M. Abeghyan of NAS of RA
ORCID ID: 0000-0002-3050-1055
manukyan-armen@mail.ru

SOME QUESTIONS OF VAHAGN DAVTYAN'S TRANSLATION ART

Keywords - Vahagn Davtyan, translation literature, author and translator, personality, kindred spirits, Sergey Yesenin, original and translation.

Vahagn Davtyan is one of the famous Armenian poets of the 20th century and at the same time one of our best translators, who for the first time presented to Armenian readers many wonderful works of foreign and foreign-language Armenian poets.

Parallel to his creative path, he increasingly honed his translation talent, thanks to which, since the 1950s, he has published his highly artistic translations of works by Pushkin and Lermontov, Alexander Blok and Sergei Yesenin, Anna Akhmatova and Robert Rozhdestvensky, Robert Burns and George Byron, Eduardas Mezhlaitis, Federico Garcia Lorca, Walt Whitman and many others. When translating a work, Davtyan was guided by the following clear criteria: 1. the translator of poetry should be a person and be able to identify his own talent and skill against the talent and skill of the original author; 2. the poet being translated should be close to the translator in spirit; 3. in translation, it is important to correctly express the spirit and breath of the translated author, experiences and feelings, thoughts and mood; 4. a good translator can create a work of art even from lowercase or indirect translations. Davtyan translated both ways and confirmed his truthfulness by his example.

The poet translated from many languages and even more poets, but he had a special love for some of them. These poets are Sandor Petefi, Robert Burns, Al. Blok and especially Sergei Yesenin.

Both researchers and his friends poets paid attention to Davtyan's work as a translator, although very little. The main features inherent in Davtyan as a translator were noted, but at the same time it was truthfully recorded that his translation legacy is worthy of a more detailed and consistent study. This article also, without pretending to be a complete study, comes down to summarizing what has been done so far in this area, making some comments, as well as drawing attention to some issues of translation art.

Армен Манукян
Кандидат филологических наук,
Институт литературы им. М. Абега НАН РА
ORCID ID: 0000-0002-3050-1055
manukyan-armen@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПЕРЕВОДЧЕСКОГО ИСКУССТВА ВААГНА ДАВТЯНА

Ключевые слова - Ваагн Давтян, переводческая литература, автор и переводчик, личность, родственные души, Сергей Есенин, оригинал и перевод.

Ваагн Давтян один из известных армянских поэтов 20-го века и в то же время один из лучших наших переводчиков, впервые представивший армянским читателям множество прекрасных произведений иностранных и иноязычных армянских поэтов.

Параллельно своего творческого пути, он все больше оттачивал свой переводческий талант, благодаря чему уже с 1950-х годов опубликовал свои высокохудожественные переводы произведений Пушкина и Лермонтова, Александра Блока и Сергея Есенина, Анны Ахматовой и Роберта Рождественского, Роберта Бёрнса и Джорджа Байрона, Эдуардаса Межелайтиса, Федерико Гарсиа Лорки, Уолта Уитмена и многих других. При переводе какого-либо произведения Давтян руководствовался следующими четкими критериями: 1. переводчик поэзии должен быть личностью и уметь выявлять собственный талант и мастерство против

տаланտի և мастерства автора оригинала; 2. переводящийся поэт по духу должен быть близок переводчику; 3. в переводе важно правильно выразить дух и дыхание переводимого автора, переживания и чувства, мысли и настроение. 4. хороший переводчик даже из строчных или опосредованных переводов может создать произведение искусства. Давтян перевел обеими способами и своим примером подтвердил свою правдивость.

Поэт переводил с многих языков и еще больше поэтов, но испытал особую любовь к некоторым из них. Эти поэты - Шандор Петефи, Роберт Бёрнс, Ал. Блок и особенно Сергей Есенин.

К деятельности Давтяна - переводчика уделяли внимания и исследователи, и его друзья по перу, хотя и очень мало. Были отмечены основные черты, присущие Давтяну-переводчику, но в то же время было правдиво зафиксировано, что его переводческое наследие достойно более детального и последовательного изучения. Эта статья также, не претендуя на то, чтобы быть полным исследованием, сводится к обобщению того, что было сделано до сих пор в этой области, внесению некоторых замечаний, а также привлечению внимания к некоторым вопросам переводческого искусства.

Ներածություն

Վահագն Դավթյանը 20-րդ դ. հայ գրականության նշանավոր դեմքերից է, բանաստեղծ, որի ստեղծագործությունը, թարգմանչական և գրական-հասարակական գործունեությունն ընդհանրապես դեռ կարոտ են հանգամանալից քննության: Ապացույց՝ գրականագետ Մելյան Գրիգորյանի՝ բոլորովին վերջերս լույս տեսած նոր ծավալուն ուսումնասիրությունը՝ «Վահագն Դավթյանի պոեմները» (Գրիգորյան, 2021): Այս գրքին, անտարակույս, հետևելու են այլ գրքեր ու հոդվածներ, նոր ուսումնասիրություններ, որոնցում Դավթյանի գրական ժառանգությունը է՛լ ավելի խորքային քննության է ենթարկվելու և արժևորվելու է ըստ ամենայնի: Մեծ ուշադրության է արժանի նաև Վահագն Դավթյան թարգմանիչը, քանի որ նա ոչ միայն հրաշալի բանաստեղծությունների ու պոեմների հեղինակ է, մարդկային սրտի և հոգու լարերը շարժող մոգ, այլև հիանալի թարգմանիչ, որը մեծ արվեստով առաջին անգամ հայ ընթերցողին է ներկայացրել օտարագրի և օտարագիր հայ մի շարք նշանավոր բանաստեղծների բազմաթիվ գեղեցիկ ստեղծագործություններ:

Իր թարգմանչական վարպետությամբ Վահագն Դավթյանը 20-րդ դարի երկրորդ կեսի հայ բանաստեղծների մեջ անկասկած լավագույններից է, և նրան՝ որպես թարգմանչի, ուսումնասիրողներն ու գրչակից ընկերները անդրադարձել են, թեև շատ քիչ: Հրանտ Թամրազյանն, օրինակ, գրել է. «Նա ունի շատ թարգմանություններ ժամանակակից և դասական բանաստեղծներից: Այդ թարգմանություններն առանձնանում են ներքին հարազատությամբ և խոսքի վարպետությամբ: Դա միանգամայն հասկանալի է: Թարգմանությունը նա դիտում է որպես իր ստեղծագործական աշխատանքի անբաժանելի մասը» (Թամրազյան, 1973: XVII): Գրականագետը նշել է Դավթյան թարգմանչին բնորոշ հիմնական հատկանիշը՝ թարգմանվող բանաստեղծների հոգու ջերմությունը, ներքին այրումը և խոսքի յուրահատկությունը պահպանելու կարողությունը (նույն տեղում,

XVIII): Որպես թարգմանչի՝ ամենաշատը Վ. Դավթյանին անդրադարձել են Ժ. Քալանթարյանը և Դ. Գասպարյանը իրենց «Վահագն Դավթյան» գրքերում (Քալանթարյան, 1991: 158-160; Գասպարյան 2007: 322-331): Ժ. Քալանթարյանը մեծապես արժևորել է բանաստեղծի թարգմանչական վաստակը՝ իր խոսքում մեկ անգամ ևս հաստատելով, որ «թարգմանությունը Դավթյանի ստեղծագործության բնական շարունակությունն է, որի մեջ գրական մեծերի խոսքը հայերեն հնչեցնելուց, նրանց ստեղծագործությունը մեր հոգևոր կյանքի փաստ դարձնելուց բացի, բանաստեղծը կրկին հաստատում է իրեն, իր նախասիրությունները, որոնումներն ու տրամադրությունները» (Քալանթարյան, 1991: 160): Դ. Գասպարյանն իր գրքի «Թարգմանիչը» գլխում ներկայացրել է Վ. Դավթյանի թարգմանչական արվեստի առանձնահատկությունները և դիպուկ օրինակներով ցույց տվել բանաստեղծի գրական վարպետությունն ու թարգմանվող տարբեր ստեղծագործությունների ոգու մեջ ներթափանցելու նրա ունակությունը՝ միաժամանակ արձանագրելով, որ «Վահագն Դավթյան թարգմանիչը նյութի իր հարուստ ընդգրկումով և բազմակողմանի հարցադրումներով արժանի է ավելի մանրակրկիտ ու հետևողական հետազոտության» (Գասպարյան, 2007: 331): Համաձայնելով հարգելի գրականագետի կարծիքին՝ միաժամանակ պետք է նշեմ, որ այս հոդվածը ևս բոլորովին չի հավակնում այդ բացը լրացնելու, այլ գալիս է ամփոփելու մինչ այժմ այս բնագավառում արվածը, ինչ-ինչ դիտարկումներ կատարելու և թարգմանչական արվեստի որոշ հարցերի վրա ուշադրություն հրավիրելու: Խոսքը, մասնավորապես, Վահագն Դավթյան բանաստեղծ-թարգմանչի թարգմանչական-ստեղծագործական ազատության սահմանները ճշտելու կամ գոնե մոտավորապես հստակեցնելու հարցի մասին է, որը, ըստ ամենայնի, բարդ և աշխատատար խնդիր է՝ կապված լեզուների իմացության և տեքստաբանական մանրակրկիտ քննությունների հետ: Առաջին անգամն է, որ, բարձր գնահատելով Վ. Դավթյանի թարգմանչական վաստակը, այնուամենայնիվ Ս. Եսենինի մեկ բանաստեղծության թարգմանության օրինակով ցույց է տրվել, որ թարգմանիչը հաճախ շատ ազատ է վարվել բնագրի տեքստի հետ, կարելի է նույնիսկ ասել՝ չարաշահել է թարգմանչի ստեղծագործական ազատությունը, ու թեև թարգմանության արդյունքում ստացվել է բնագրին հոգեհարազատ լավ բանաստեղծություն, այնուհանդերձ Վ. Դավթյանի թարգմանությունների (և ընդհանրապես չափածո թարգմանական գրականության)՝ բնագրին համարժեքության հարցը այսօր մնում է բաց և շատ արդիական է:

Վ. Դավթյանը թարգմանչի և թարգմանության մասին

Որպես 1940-ական թթ. գրական ասպարեզ իջած բանաստեղծ՝ Դավթյանն անշուշտ չէր կարող զերծ մնալ սոցիալիզմ կառուցող երկրում իշխող գաղափարախոսական կադապարներից, այստեղից էլ նրա թարգմա-

նական առաջին գործերը՝ ռուս խորհրդային բանաստեղծ, առավելապես իր քաղաքացիական պոեզիայով հայտնի Ստեպան Շչիպաչովի (ի դեպ, Ատալինյան մրցանակի կրկնակի դափնեկիր է, մահից (1980) հետո գրեթե չի հիշվում) բանաստեղծությունների ժողովածուն (Շչիպաչով, 1951)¹, մանկագիր Նինա Նայդենովայի «Ես շատ գործեր ունեմ» գրքուկը (1953), թուրք կոմունիստ բանաստեղծ Նազիմ Հիքմեթի «Զոյա» պոեմը (1953) և այլն:

«Ժողովուրդների հոր» մահից (1953) և հատկապես ՍՄԿԿ 20-րդ համագումարից (1956) հետո, սովետների հսկա երկրում ստեղծված նոր քաղաքական-հասարակական պայմաններում, բնականաբար որոշակիորեն փոխվում են նաև Վ. Դավթյանի հետաքրքրությունները. նա ձեռք է զարկում որակապես բոլորովին տարբեր պոեզիայի թարգմանությանը՝ իր համար բացահայտելով (կամ նորովի բացահայտելով) հունգար նշանավոր բանաստեղծ Շանդոր Պետեֆիի ստեղծագործությունը (Պետեֆի, 1957): Ու թեև երկար չտևեց «խրուշչովյան ձնհալը», այնուամենայնիվ Դավթյանը թարգմանության ասպարեզում արդեն գտել էր ուղենիշներ (դրանք, ըստ էության, գտնելու կարիք առանձնապես չկար էլ, քանի որ դրանք բխում էին հենց նրա ստեղծագործ էությունից), որոնք նրան հնարավորություն տվեցին հետագա տարիներին ընթերցողների դատին ներկայացնելու Պուշկինի, Լերմոնտովի, Ալեքսանդր Բլոկի, Մերգել Եսենինի, Աննա Ախմատովայի, Ռոբերտ Ռոժդեստվենսկու, Ռոբերտ Բյորնսի, Ջորջ Բայրոնի, Էդուարդաս Մեժելայտիսի, Ֆեդերիկո Գարսիա Լորկայի, Վահե Գողեյի, Դայանա Տեր-Հովհաննիսյանի, Ալիսիա Կիրակոսյանի և ուրիշ շատերի ստեղծագործությունների իր բարձրարժեք թարգմանությունները:

Հետևելով Վ. Դավթյանի թարգմանչական գործունեության այս երկրորդ՝ հասուն շրջանին², քննելով, թե ինչ է թարգմանել և ինչպես, կարելի է հստակ նկատել մի կարևոր առանձնահատկություն. բանաստեղծը ո՛չ հեղինակների պատահական ընտրություն է կատարել, ո՛չ էլ իր աշխատանքին մոտեցել է, իր բառով ասած, արհեստավորի նման, այլ առաջնորդվել է որոշակի, հստակ սկզբունքներով, որոնք նա հետագայում ձևակերպել է իր «Բանաստեղծության թարգմանիչը հեղինակակից է»

¹ Դավթյանը թարգմանել է ժողովածուում տեղ գտած բանաստեղծություններից 52-ը, 86 բանաստեղծություն թարգմանել է Պարույր Միքայելյանը: Դրանք կոմունիզմին, Հայրենական մեծ պատերազմում տարած հաղթանակին, սոցիալիստական աշխատանքին նվիրված, ինչպես նաև սիրային և խոհական բանաստեղծություններ են:

² Հասուն շրջան կամ հասունացում ասելով՝ նկատի ունեմ թարգմանչի համար երկու կարևոր հատկանիշ. 1. ստեղծագործական որոշակի ուղի անցնելը՝ բանաստեղծական վարպետության որոշակի մակարդակի հասնելով, և 2. այլ թարգմանվող բանաստեղծների ստեղծագործական աշխարհ, գրական լաբորատորիա ներթափանցելու հմտության ձեռքբերումը:

հողվածում (1980): Ըստ էության Դավթյանը պարզապես, որպես առիթ օգտագործելով իր հետ պատահած մի դեպք, շարադրել է թարգմանության այն կարևորագույն սկզբունքները, որոնցով առաջնորդվում էր ոչ միայն ինքը, այլ նաև Թումանյանն ու Չարենցը, Տերյանն ու Իսահակյանը, Պարույր Սևակն ու Համո Սահյանը: Ըստ նրա՝ պոեզիայի թարգմանիչը պետք է անհատականություն լինի. «Եթե անհատականություն չէ, ապա թարգմանվող գործերից անխուսափելիորեն կջնջի անհատականության կնիքը, տեղը թողնելով իր անդամ ստվերը: Ավելին, եթե անհատականություն չէ, պիտի ենթադրել, որ ստեղծագործող էություն չէ և չի կարող որևէ գործի մեջ շունչ ու հոգի դնել: Հետևաբար թարգմանությունն էլ մի յուրահատուկ փորձաքար է, որի վրա ստեղծվում է տվյալ բանաստեղծի անհատականությունը, տաղանդը, վարպետությունը, քանի որ պոեզիայի թարգմանությունը ոչ թե տվյալ գործը այլ մի լեզվով կատարել է նշանակում, այլ ներշնչումով և ոգով վերստեղծել. թարգմանիչն, այո՛, վերստեղծող է, թարգմանվող գործի հեղինակակիցը, եթե ոչ ավելին» (Դավթյան, 1989: 155)¹: Հիմնավորելով իր միտքը՝ Դավթյանը համոզիչ կերպով բացատրել է, թե ինչու է թարգմանչի աշխատանքը ստեղծագործական աշխատանք: Նրա համար բանաստեղծությունը «խոսքի ու երաժշտության մի յուրահատուկ համահյուսվածք է, բառերն այդտեղ իրարից գաղտնիքներ ունեն և միշտ չէ, որ իրենց սովորական իմաստներով են հանդես գալիս, տողերի արանքներում անըմբռնելի խորհուրդներ կան, որ ոգի, շունչ, տարերք և նման այլ բառերով ենք կոչում, տրամադրություն կա, որ տվյալ լեզվի հնչյունական համակարգով, շեշտադրությամբ, բառերի յուրահատուկ շարահյուսությամբ է ստեղծվում... Ահա այդ և նման այլ հանգամանքներն են, որ չեն ենթարկվում թարգմանության, պիտի վերստեղծվեն...» (նույն տեղում, 156-157)²:

¹ Համեմատության համար բերենք Թումանյանի միտքը նույն այս հարցի վերաբերյալ. «... Լավ թարգմանությունը համարժեք է ինքնուրույն ստեղծագործության» (Հայ գրողները..., 1985: 139):

² Անշուշտ, ճիշտ, համոզիչ ու միաժամանակ գեղեցիկ բացատրություն է, և թարգմանչի ստեղծագործական ազատության հարցի շուրջ որևէ տարակարծություն լինել չի կարող (տե՛ս, օրինակ, Չոպանյան, 1903: 217-218): Բայց կա նաև հարցի երկրորդ կողմը, այն է՝ ինչ չափով է թարգմանիչը ազատ իր ստեղծագործ էությունը դրսևորելու, օտար հեղինակի տաղանդի ու վարպետության դեմ իր սեփական տաղանդն ու վարպետությունը մրցության հանելու գործում: Թարգմանվող տեքստի և թարգմանվածքի համարժեքության հարցը թարգմանության տեսության մեջ եղել ու մնում է հիմնաքարային հարցերից մեկը (Հակոբյան, 2005: 12-18, 99-100; Ղազարյան, 2019: 113-123; Քամալյան, 2020: 18-20; Бархударов, 1975: 8-11; Виноградов, 2001: 18-25; Алексеева, 2004: 132-134; Гарбовский, 2004: 263-315; Рецкер, 2007: 10-13; Илюшкина, 2015: 29-34 և այլն և այլն), և մասնավորապես չափածոյի թարգմանչի խնդիրը այն ոսկե միջինը գտնելն է, որը թույլ կտա պահպանել հեղինակի շունչն ու ոգին, ապրումն ու տրամադրությունը, բանաստեղծական աշխարհի յուրահատկությունները՝ միաժամանակ չնչին շեղումներ թույլ տալով «բնագրի բառից ու տառից», այսինքն՝ հավատարիմ մնալ թարգմանվող տեքստի

Թարգմանության երկրորդ կարևոր սկզբունքը, Վ. Դավթյանի բառով ասած՝ անխախտ օրենքը, բանաստեղծի ու նրա ստեղծագործությունների թարգմանչի հոգեհարազատությունն է՝ անհատականությամբ, խառնվածքով, ստեղծագործական հետաքրքրություններով և այլն. «Թարգմանիչ-բանաստեղծը պիտի թարգմանի բացառապես այն հեղինակներից, որոնք համընկնում են իր անհատականությանը, մոտիկ ու հարազատ են իր էությանը, խառնվածքին: Ավելին, այդ հեղինակներից էլ պիտի թարգմանի միայն այն, ինչ տվյալ ժամանակ համընկնում է իր որոնումներին, ասելիքին, հոգեվիճակին, այլ խոսքով այն, ինչ կարող է իրեն ստեղծագործական ներշնչում հաղորդել: Այդ դեպքում է միայն, որ թարգմանությունը կարող է դառնալ գեղարվեստական փաստ» (նույն տեղում, 157): Ինչպես տեսնում ենք, շատ հստակ ու խիստ ձևակերպված «օրենք» է, որը, սակայն, նախ, նորություն չէ թարգմանիչներին ներկայացվող պահանջների մեջ, օրինակ՝ Վ. Դավթյանից դեռ ավելի քան 80 տարի առաջ հայտնի գրականագետ, գրաքննադատ Նիկոլ Աղբալյանը թարգմանական գրքերի առիթով գրված իր մի շարք գրախոսականներում գրեթե նույն ձևակերպումով առաջ է քաշել այդ նույն պահանջը¹: Եվ հետո՝ բանաստեղծը՝ որպես անհատականություն, եզակի և անպարփակելի երևույթ է, և այս առումով, իհարկե, հեղինակի և նրա թարգմանչի (դարձյալ բանաստեղծի) անհատականությունների համընկնումը հարաբերական է. տարբեր ժամանակներում, տարբեր հասարակական-քաղաքական պայմաններում բանաստեղծ-թարգմանչի հետաքրքրությունները կարող են փոխվել, բայց այդ հետաքրքրությունների շրջանակը, ասելիքը միշտ էլ ինքնին այնքան լայն է, որ նա միաժամանակ կարող է թարգմանել «ոճով և նկարագրով միանգամայն տարբեր հեղինակների» (Գասպարյան, 2007: 323): Ինչ վերաբերում է թարգմանվող գործերի՝ թարգմանչի համար ստեղծագործական ներշնչում հանդիսանալու վերաբերյալ մտքին, ապա այն

և՛ ոգուն, և՛ բառին: Ակներն է, որ Վ. Դավթյանը, այնուամենայնիվ, այս երկուսից առավելությունը տալիս է թարգմանվող բանաստեղծության ոգին, շունչը և այլն պահպանելուն, այստեղից էլ այն ազատությունը, որ նա բառերի նկատմամբ երբեմն թույլ է տվել իր թարգմանություններում (տե՛ս, օրինակ, Եսենինի «Նամակ մորը» բանաստեղծության բնագրի և նրա թարգմանության տեքստային տարբերությունները նույն հոդվածում, ինչպես նաև Գասպարյան, 2007: 325-328): Պետք է նշել նաև, որ մեր՝ վերը թվարկված բանաստեղծ-թարգմանիչները ևս այս կամ այն չափաժող երկը թարգմանելիս նույն կերպ են վարվել՝ իրավացիորեն մերժելով *բառ առ բառ թարգմանելու* սկզբունքը:

¹ «Ամեն թարգմանիչ, մեր կարծիքով, որոշ բարոյական կապ պիտի ունենա այն հեղինակի հետ, որի գրվածքը թարգմանում է...» (Աղբալյան, 1897: 680) կամ՝ «Մի անգամ ընդմիշտ պետք է համոզվել, որ լավ թարգմանիչ նա միայն կարող է լինել, ով ընդունակ է հեղինակի հոգին թափանցելու, զգալու այն ամենը, ինչ որ զգացել է նա երկը ստեղծագործելիս, և ով վստահ է, թե ունի ոչ միայն հեղինակի զգացմունքների ուժն ու թափը (այս դեպքում), այլև նրա արտահայտելու կարողությունը, թեև ուրիշ լեզվով» (Աղբալյան, 1898: 1548):

լիովին հաստատվում է հատկապես իր՝ Վ. Դավթյանի օրինակով, ինչը, բնականաբար, չէր կարող վրիպել նաև ուսումնասիրողների աչքից (Քալանթարյան, 1991: 158; Գասպարյան, 2007: 324)¹:

Վահագն Դավթյան թարգմանչի և ընդհանրապես լավ թարգմանչի համար պետք է ընդգծել մեկ կարևոր հանգամանք ևս. թարգմանչի և թարգմանվող բանաստեղծի հոգեկան մտերմությունն ստեղծվում է առաջինի կողմից երկրորդի ստեղծագործության խոր ուսումնասիրությամբ և նրա բանաստեղծական աշխարհի հիմնական հատկանիշների բացահայտումով, հոգու նույնիսկ ամենամթին խորշերը թափանցելու կարողությամբ: Վ. Դավթյանն այս առումով այն եզակի բանաստեղծներից է, որոնք իրենց ստեղծագործական տաղանդին գումարել են նաև գրականագետի վերլուծական միտքը. այդ են ապացուցում նրա հոդվածները իր թարգմանած որոշ բանաստեղծների՝ իր կողմից առանձապես սիրված հեղինակների մասին՝ Պուշկին ու Լերմոնտով, Բլոկ ու Եսենին, Պետեֆի և Ալիսիա Կիրակոսյան: Դրանք, ինչպես իրավացիորեն նշել է Ժ. Քալանթարյանը, «հեռու են հավուր պատշաճի ասած դիլետանտական խոսք լինելուց» (Քալանթարյան, 1991: 158; Գասպարյան, 2007: 323-324) և ըստ ամենայնի բացատրում են, թե ինչու է նա ձեռնամուխ եղել այդ բանաստեղծների գործերի թարգմանությանը:

Ըստ Դավթյանի՝ լավ թարգմանության համար պարտադիր չէ, որ թարգմանիչն այն կատարի հենց բնագրից, այսինքն՝ տիրապետի նաև բնագրի լեզվին: Նրա համար ավելի կարևորը վերը նշված «օրենքն» է, և լավ թարգմանիչը, իսկական բանաստեղծը տողացի կամ միջնորդավորված թարգմանությունից էլ կարող է ստեղծել արվեստի գործ: Միաժամանակ նա համաձայն է այն մտքին, որ լավ թարգմանչի՝ բնագրի լեզուն իմանալու և հենց բնագրից թարգմանելու դեպքում նա գուցե ավելի մեծ արժեքներ ստեղծեր, բայց հենց տեղնուտեղն էլ արձանագրում է, որ նման «գուգադիպությունը հազվադեպ է» (Դավթյան, 1989: 159): Եվ իսկապես, հազվադեպ են այն բանաստեղծները, որոնք ազատ տիրապետել են մի քանի լեզվի և բարձրորակ թարգմանություններ կատարել այդ լեզուներից², մյուս կողմից՝ այսպես կոչված միջնորդավորված թարգմանությունը վաղուց անտի գրական աշխարհում ընդունված երևույթ է, մասնավորապես՝ շատ ստեղծագործություններ հայերիս հանրաճանաչ են

¹ Անշուշտ, ամեն ինչ ճիշտ է արձանագրված, բայց այս հարցն ընդհանրապես և Վ. Դավթյանի առումով մասնավորապես՝ մանրամասն ու հանգամանալից ուսումնասիրության կարիք ունի, քանի որ այդ «ստեղծագործական ներշնչում» ասվածը կարելի է տարբեր կերպ հասկանալ ու չափել և, ի վերջո, կարող է հանգեցնել գրական ազդեցության և ինքնուրույնության հարաբերությունները պարզելու խնդրին:

² Այդպիսին էր, օրինակ, ռուս հայտնի բանաստեղծ Բորիս Պաստերնակը, որը, բացի ռուսերենից, հիանալի տիրապետում էր անգլերենին, ֆրանսերենին ու գերմաներենին, բայց թարգմանել է նաև այլ լեզուներից՝ վրացերենից, ուկրաիներենից, չեխերենից և այլն:

դարձել հենց նման թարգմանությունների շնորհիվ: Ինչ մնում է Վ. Դավթյանին, նա, լավ տիրապետելով ռուսերենին, ռուս բանաստեղծների գործերը թարգմանել է հենց բնագրից, իսկ *անգլերենից* (Բայրոն, Ռոբերտ Բյորնս, Ուոլթ Ուիթմեն, Դայանա Տեր-Հովհաննիսյան, Լևոն Սրապյան և այլք), *հունգարերենից* (Շանդոր Պետեֆի, Միկլոշ Ռադնոտի), *վրացերենից* (Բլյա Ճավճավաձե, Իոսեփ Գրիշաշվիլի, վրացական բանահյուսություն և այլն), *իսպաներենից* (Ֆեդերիկո Գարսիա Լորկա, Ալիսիա Կիրակոսյան, Խուաննա դե Իբարբուրու և այլք), *ֆրանսերենից* (Լուի Արագոն, Վահե Գողել), *լիտվերենից* (Էդուարդաս Մեժելայտիս), *պարսկերենից* (Ռուդարի), *թուրքերենից* (Նազիմ Հիքմետ), *բուլղարերենից* (Սևդա Սևան), *չեխերենից* (Ստանիսլավ Նեյման), *հունարենից* (Թասոս Լիվադիտիս), *սերբերենից* (Դեսանկա Մաքսիմովիչ) և այլ լեզուներից թարգմանել է կա մ տողացի թարգմանություններից, կա մ էլ, մեծ մասամբ, միջնորդավորված՝ ռուսերենից: Ավելորդ է ասել, որ մանավանդ այս երկրորդ դեպքում թարգմանիչը, որքան էլ տաղանդավոր լինի, չի կարող ամբողջությամբ արտահայտել այն ամենը, ինչ ցանկացել է արտահայտել բնագրի հեղինակը, թեկուզև այն պատճառով, որ, օրինակ, իսպաներենից ռուսերեն թարգմանվելիս բնօրինակն արդեն անխուսափելիորեն որոշակի փոփոխությունների է ենթարկվել: Հետևություն՝ թարգմանելիս, *մանավանդ չափաժող թարգմանելիս* պետք է թարգմանել *միայն բնօրինակից*, այն լեզվից, որով ստեղծվել է սովյալ ստեղծագործությունը:

«Անանց կախարդանք»

Ինչպես տեսնում ենք, Վ. Դավթյանը թարգմանել է բազմաթիվ բանաստեղծների ստեղծագործություններ, բայց առանձնահատուկ հոգեկան կապ նա ունեցել է մի քանիսի հետ: Նրանցից առաջինը Շանդոր Պետեֆին է, որի բանաստեղծությունների ժողովածուն Վ. Դավթյանի թարգմանությամբ լույս է տեսել երկու անգամ՝ 1957 և 1981 թվականներին¹: Այնուհետև պետք է նշել Ռոբերտ Բյորնսի, Ալ. Բլոկի և հասկապես Սերգեյ Եսենինի անունները². վերջինս իր տաղանդի յուրահատկություններով և

¹ Հունգար վաղամեռիկ բանաստեղծն իր կրթոտ, բայց միաժամանակ քնքուշ պոեզիայով, իր ազատատենչ մարտիկի բնածին ոգով շատ է գրավել Վ. Դավթյանին: Այդ է վկայում նաև նրա մասին 1973 թ. գրված «Ազատության ու սիրո պատգամախոսը» հրաշալի հոդվածը (Դավթյան, 1976: 239-248), որը ամփոփ, բայց շատ տարողունակ ու դիպուկ անդրադարձ է Պետեֆիի ստեղծագործությանը և մարդկային նկարագրին:

² Այս երկու մեծ բանաստեղծների ստեղծագործությունների՝ իր թարգմանած ժողովածուին որպես առաջաբան Դավթյանը կցել է չափազանց ուշագրավ մի հոդված՝ «Ոգեղեն սխարանք և խոստովանանք» խորագրով (Դավթյան, 1986: 5-22), որտեղ խորաթափանց ու նուրբ դիտարկումներ է արել նրանց ստեղծագործության, ինչպես նաև նրանց ու իր հոգեհարազատության մասին: Ալ. Բլոկի ստեղծագործության բնութագիրը նա ամփոփել է այսպես. «Մի մեծ աշխարհ, մի մեծ ժառանգություն, որի անունը ոչ այլ ինչ է, քան

ողբերգական ճակատագրով հատուկ ակնածանքի առարկա է եղել Դավթյանի համար, ինչը Ժ. Քալանթարյանին հիմք է տվել արձանագրելու, թե Դավթյանը գտնվում է Եսենինի անանց կախարդանքի տակ (Քալանթարյան, 1991: 158)¹: Հոգեկան այս բացառիկ մտերմությունը պատճառ է դարձել, որ թարգմանվեն և հայ ընթերցողի դատին ներկայացվեն Եսենինի բազմաթիվ բանաստեղծություններ, որոնք լիովին բնորոշում են, նրա բանաստեղծական աշխարհը, զգացմունքների, ապրումների ու խոհերի այն շրջապատույտը, որը հոգեհարազատ էր նաև թարգմանչին: Ահա այդ նմուշներից մեկը՝ հանրահայտ «Письмо матери» («Նամակ մորը») բանաստեղծության (1924, գրված է հեղինակի ողբերգական մահվանից մեկ տարի առաջ) թարգմանությունը, որտեղ, ինչպես ցույց է տալիս ռուսերեն բնագրի և հայերեն թարգմանության զուգադրումը, Դավթյանին մեծապես հաջողվել է արտահայտել բնագրի ոգին ու գեղեցկությունը²:

Письмо матери

Ты жива еще, моя старушка?
Жив и я. Привет тебе, привет!
Пусть струится над твоей избушкой
Тот вечерний несказанный свет.

ՆԱՄԱԿ ՄՈՐԸ

Դեռ ապրո՞ւմ ես դու, մայր իմ սիրելի,
Ես էլ եմ ապրում, ողջո՞ւյն քեզ, ողջո՞ւյն,
Հյուղակիդ վրա թող հոսի էլի
Իրիկնամուտի լույսը դողդոջուն:

Пишут мне, что ты, тая тревогу,
Загрустила шибко обо мне,
Что ты часто ходишь на дорогу

Գրում են, որ դու տագնապով թաքուն
Այնպես թախծում ես, խորհում իմ
մասին,
Ու ճամփի վրա ամեն իրիկուն

ոգեղեն սխրանք» (նույն տեղում, 14), նրա ժամանակակցին ու հաջորդին՝ «Եսենինի ամբողջ պոեզիան անկեղծ ու ցավազին, ազնիվ ու մեծ մի խոստովանություն է՝ մարդու, աշխարհի, սեփական խղճի և հայրենի հողի առաջ» (նույն տեղում, 22):

¹ «Անանց կախարդանք» վերնագիրն է կրում Վ. Դավթյանի հոդվածներից մեկը՝ նվիրված Ս. Եսենինին (Դավթյան, 1976: 252-260): Բանաստեղծի աշխատասենյակում կախված է ռուս բանաստեղծի դիմանկարը, և իր «Բարի հսկան» հուշապատումի մեջ նա նկարագրել է, թե ինչպես է այդ դիմանկարը տեսել Վիլյամ Սարոյանն ու հետաքրքրվել, թե ով է նա, և բանաստեղծից տեղեկություններ ստանալով նրա մասին՝ եզրակացրել, թե «Եսենինն ալ մեծ բանաստեղծ է, որովհետև մեծ գույթ ունի...» (Դավթյան, 1989:427; Դավթյան, 1986: 17):

² Անշուշտ, չափաժողի ոչ մի թարգմանություն չի կարող 100 տոկոսանոց ճշտությամբ արտահայտել բնագրի շունչը, ոգին ու գեղեցկությունը, և հնարավորության դեպքում նախընտրելի է պոեզիան ընթերցել հենց բնագրով, բայց միևնույն ժամանակ պետք է ընդունել, որ հասարակ ընթերցողների և նույնիսկ բանաստեղծների, գրականագետների ու թարգմանիչների մեջ լավ լեզվագետները չնչին տոկոս են կազմում (այսօր՝ նույնիսկ ռուսերենի պարագայում), այդ իսկ պատճառով գրական ստեղծագործությունների թարգմանությունն, այնուամենայնիվ, անհրաժեշտություն է:

В старомодном ветхом шушуне.

Կանգնում ես՝ հագիդ շորերը քո հին:

И тебе в вечернем синем мраке
Часто *видится* одно и то ж:
Будто кто-то мне в кабацкой *драке*
Саданул под сердце финский нож.

Ու քեզ իրիկվա կապուտակ միգում
Նույնն է *երազվում* ամեն ժամանակ,
Որ ինչ-որ մեկը *ծխոտ* պանդոկում
Խրել է սիրտն իմ ֆիննական դանակ:

Ничего, *родная!* Успокойся.
Это только тягостная бредь.
Не такой уж горький я пропойца,
Чтоб, тебя не видя, умереть.

Ոչինչ, խաղաղվիր, *իմ բարի, իմ ջերմ,*
Դա ծանր ու դաժան ցնորք է միայն,
Ես դեռ այն դառը հարբեցողը չեմ,
Որ քեզ չտեսած իջնեմ գերեզման:

Я по-прежнему такой же нежный
И мечтаю только лишь о том,
Чтоб скорее от тоски мятежной
Воротиться в *низенький* наш дом.

Ես առաջվա պես քնքուշ եմ էլի
Ու երազում եմ միայն այն մասին,
Որ թողած թախիժն այս փոթորկալի
Շուտ վերադառնամ մեր տնակը *հին:*

Я вернусь, когда раскинет ветви
По-весеннему наш *белый* сад.
Только ты меня уж на рассвете
Не буди, как восемь лет назад.

Ու ես կդառնամ, երբ որ մեր այգին
Գարնան հետ փռի ճյուղերն իր *կանաչ,*
Միայն թե դու ինձ արևածագին
Չարթնացնես, ինչպես ութ տարի առաջ:

Не буди того, что *отмечталось*,
Не волнуй того, что не сбылось, —
Слишком раннюю утрату и усталость
Испытать мне в жизни привелось.

Չարթնացնես ինչ որ *եկել է անցել,*
Չհուզես այն, ինչ չիրականացավ,
Շատ վաղ է կյանքում ինձ բախտը
Վիճակել
Կորուստ ու *անկում,* հոգնություն ու
ցավ:

И молиться не учи меня. *Не надо*
К старому возврата больше нет.
Ты одна мне *помощь* и отрада,
Ты одна мне *несказанный* свет.

Եվ ինձ աղոթել չսովորեցնես,
Էլ ետ դառնալու չկա ոչ մի հույս
Դու միա՛կ, միա՛կ խնդություն իմ *հեզ,*
Դու միա՛կ, միա՛կ *դողդոջուն* իմ լույս:

Так забудь же про свою тревогу,
Не грусти так *шибко* обо мне.
Не ходи так часто на дорогу
В старомодном ветхом *шушуне.*

Դե, մոռացիր քո տագնապը *թաքուն*
Ու շատ մի՛ թախծիր այդպես իմ մասին,
Եվ ճամփի վրա ամեն *իրիկուն*
Մի՛ կանգնիր՝ հագած *շորերը* քո *հին:*

(Есенин, 1995: 179-180)

(Դավթյան, 1973: 425-426)

Պահպանելով ռուսերեն բնագրի չափը, ռիթմը և հանգավորումը՝ Դավթյանը կարողացել է հայերեն տեքստին փոխանցել բնագրի տրամադրությունն ու հույզը, կարոտն ու սերը, բանաստեղծի խռովահույզ հոգին բզկտող ափսոսանքն ու վիշտը, վերահաս ողբերգության նախազգացումը, մի խոսքով՝ այն ամենը, ինչով լեցուն է և շնչում է բնագիրը՝ միաժամանակ որոշակի շեղումներ թույլ տալով, իր բառերով ասած, բնագրի տառից ու բառից (տեքստերում ընդգծված են շեղատառերով)¹:

Ամփոփում

Վ. Դավթյանի մահից անցել է ավելի քան 28 տարի: Այդ ընթացքում տարբեր լեզուներից կատարվել են բազմաթիվ նոր թարգմանություններ, որոնք հաջողված են կամ ոչ այնքան, և թարգմանիչներն այսօր ու ապագայում էլ հայերեն ընթերցողներին հրամցնելու են նոր կամ հայտնի հեղինակների չթարգմանված ու արդեն թարգմանված ստեղծագործությունների նոր թարգմանություններ: Վահագն Դավթյանը, ինչպես և մեր մյուս բանաստեղծ-թարգմանիչները՝ նրա գրչակից ընկերները, իրենց գործն արել են՝ թարգմանելով և հայացնելով համաշխարհային գրականության նշանավոր շատ ու շատ հեղինակների բազմաթիվ ստեղծագործություններ, և այդ ստեղծագործական դժվարին աշխատանքը, ինչպես երևում է Վ. Դավթյանի օրինակով, կատարել են հստակ ձևակերպված սկզբունքներով, որոնց, ըստ իս, անպայման պետք է գոնե ծանոթ լինեն այսօրվա և

¹ Ըստ Դ. Գասպարյանի՝ թարգմանության «ներքին «հարազատությունն» ու «օտարությունը» ցույց տալու համար զուգադիր քննությունը քիչ բան կարող է ասել», «որովհետև Դավթյանը չի առաջնորդվել թարգմանության նույնական համապատասխանության սկզբունքով» (Գասպարյան, 2007: 325): Այդուհանդերձ գրականագետն ինքն էլ հենց նույն էջում դիմել է զուգադիր քննությանը, քանի որ թարգմանության «ներքին հարազատությունը» բնագրին վերջին հաշվով ստեղծվում է բառային միջոցներով, և դեռ մեծ հարց է, թե շեղումները բնագրի տառից ու բառից ինչպիսին են, ինչ բառեր են անտեսվում, «զոհաբերվում» բանաստեղծության չափին, ռիթմին ու հանգին, և ինչ բառեր են դրվում դրանց տեղը: Օրինակ՝ ակնհայտ է, որ «Նամակ մորը» բանաստեղծության 7-րդ տան թարգմանության մեջ և՛ մտքի, և՛ բանաստեղծական արվեստի տեսանկյունից ինչ-որ անհարթություն կա: Նախ՝ 1-ին տողում բաց է թողնվել *отмечталось* կարևոր բառը, այնուհետև՝ 3-րդ տողն ունի 11 վանկ, մինչդեռ բոլոր տների 3-րդ տողերը 10-վանկանի են (սա էական չէ, բայց կարող էր նաև չլինել), բացի այդ՝ բնագրի 3-րդ տողի երկու բառի (*утрата, усталость*) փոխարեն Դավթյանը դրել է 4 բառ՝ *կորուստ, անկում, հոգնություն, ցավ*, որոնցից վերջինն ավելացվել է հանգավորման համար, իսկ ահա *անկում*-ից կարելի էր խուսափել, մի փոքր էլ հղկել ամբողջ տունը, և այն կունենար, օրինակ, հետևյալ տեսքը.

Չարթնացնես, ինչ երազվել է, անցել,
Չհուզես այն, ինչ չիրականացավ,
Շատ վաղ է կյանքում ինձ բախտ վիճակվել
Ճաշակել կորուստ, հոգնություն ու ցավ:

ապագայի թարգմանիչները: Տարիների հեռվից Վ. Դավթյանի թարգմանչական գործունեության վրա հետադարձ հայացք ձգելը կարևոր է ոչ միայն այդ ասպարեզում նրա վաստակը մեկ անգամ ևս արժևորելու, այլև նրա թարգմանչական արվեստի որոշ կողմերի և դրանց տեսական հիմքի վրա ուշադրություն հրավիրելու առումով, և այս հոդվածի նպատակն էլ մերօրյա թարգմանիչներին դրական ազդակ հաղորդելն է՝ բնագրի լեզվից հարազատորեն թարգմանելու և ընթերցողին ներկայացնելու իսկապես բարձրակարգ հեղինակների բարձրարժեք երկեր: Միաժամանակ, ցանկալի է, իհարկե, որ այսօրվա թարգմանիչներն իրենց աշխատանքին մոտենան այն նույն պատասխանատվությամբ, տեսական ու գործնական նույն հմտություններով և մայրենիի այն իմացությամբ, ինչ մենք տեսնում ենք Վ. Դավթյանի թարգմանությունների մեջ:

Գրականության ցանկ

1. Աղբալյան Ն., Դիկկենս, Չ. - «Ժլատ Սկրուջը», *Մուրճ*, 1897, թիվ 5, էջ 679-680:
2. Աղբալյան Ն., Լերմոնտով, Մ. - «Դև», Լերմոնտով, Մ.- «Մակսիմ Մակսիմիչ», *Մուրճ*, 1898, թիվ 10-11, էջ 1547-1550:
3. Բլոկ Ալ., Եսենին Ս., Ընտիր երկեր, Երևան, Սովետական գրող, 1986, 448 էջ:
4. Գասպարյան Դ., Վահագն Դավթյան, Երևան, Կրթության ազգային ինստիտուտ, 2007, 376 էջ:
5. Գրիգորյան Ս., Վահագն Դավթյանի պոեմները, Երևան, Արմավ, 2021, 460 էջ:
6. Դավթյան Վ., Ոգեղեն սիրանք և խոստովանանք, Բլոկ Ալ., Եսենին Ս., Ընտիր երկեր, Երևան, 1986, էջ 5-22:
7. Դավթյան Վ., Երկերի ժողովածու, հ. 1, Երևան, Հայաստան, 1973, 440 էջ:
8. Դավթյան Վ., Անանց կախարդանք, Զուգահեռ ճանապարհ, Երևան, Հայաստան, 1976, էջ 252-260:
9. Դավթյան Վ., Ազատության ու սիրո պատգամախոսը, Զուգահեռ ճանապարհ, Երևան, Հայաստան, 1976, էջ 239-248:
10. Դավթյան Վ., Ի սկզբանե էր Բանն..., Երևան, Խորհրդային գրող, 1989, 606 էջ:
11. Թամրազյան Հ., Լուսավոր տաղանդ, Դավթյան Վ., Երկերի ժողովածու, հ. 1, Երևան, 1973, էջ III-XVIII:
12. Հակոբյան Ա., Թարգմանության տեսության հիմունքներ, Երևան, Ա և Ս, 2006, 135 էջ:
13. Հայ գրողները գեղարվեստական թարգմանության մասին (կազմեց Մ. Մաքսապետյանը), Երևան, Հայկ. ՄՍՀ ԳԱ հրատ., 1985, 212 էջ:
14. Ղազարյան Դ., Գեղարվեստական տեքստերի նույնարժեքության ապահովման խնդիրները, *Բանբեր Երևանի Վ. Բրյուսովի անվան պետական լեզվա հասարակագիտական համալսարանի, Լեզվաբանություն և բանասիրություն*, 2019, թիվ 1 (50), էջ 123-133:
15. Շչիպաչով Ս., Հատընտիր, Երևան, Հայպետհրատ, 1951, 203 էջ:
16. Չոպանյան Ա., Թարգմանության արվեստը, *Անահիտ*, 1903, թիվ 12, էջ 215-220:
17. Պետեֆի Շ., Բանաստեղծություններ, Երևան, Հայպետհրատ, 1957, 198 էջ:
18. Քալանթարյան Ժ., Վահագն Դավթյան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 1991, 164 էջ:
19. Քամալյան Ա., Թարգմանության տեսության հիմունքներ, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2020, 162 էջ:
20. Алексеева И., Введение в переводоведение, Москва, Академия, 2004, 352 с.

21. **Бархударов Л.**, Язык и перевод, Москва, Международные отношения, 1975, 240 с.
22. **Виноградов В.**, Введение в переводоведение, Москва, Издательство института общего среднего образования РАО, 2001, 224 с.
23. **Гарбовский Н.**, Теория перевода, Москва, Изд. МГУ, 2004, 544 с.
24. **Есенин С.**, Полное собрание сочинений в семи томах, т. 1, Москва, Наука-Голос, 1995, 675 с.
25. **Илюшкина М.**, Теория перевода: основные понятия и проблемы, Екатеринбург, Изд. Уральского университета, 2015, 84 с.
26. **Рецкер Я.**, Теория перевода и переводческая практика, Москва, Р Валент, 2007, 244 с.

References

1. **Aghbalyan N.**, Dickens, Ch. - «Zhlat Skrujy» [Dickens, Ch. - "Stingy Scrooge"], *Murch*, 1897, no. 5, pp. 679-680 (In Armenian).
2. **Aghbalyan N.**, Lermontov, M. - «Dev» ["Demon"], Lermontov. M. - «Maksim Maksimich»
3. ["Maksim Maksimich"], *Murch*, 1898, no. 10-11, pp. 1547-1550 (In Armenian).
4. **Alekseeva I.**, Vvedenie v perevodovedenie [Introduction to translation studies], Moscow, Akademiya, 2004, 352 p. (In Russian).
5. **Barkhudarov L.**, Yazik i perevod [Language and translation], Moscow, Mezhdunarodnie otnosheniya, 1975, 240 p., (In Russian).
6. **Blok Al., Yesenin S.**, Yntir yerker [Selected works], Yerevan, Sovetakan grogh, 1986, 448 p. (In Armenian).
7. **Chopanyan A.**, Targmanutyán arvesty [The art of translation], *Anahit*, 1903, no. 12, pp. 215-220 (In Armenian).
8. **Davtyan V.**, Vogegehen skhrank yev khostovanank [Spiritual feat and recognition], Blok Al., Yesenin S., Yntir yerker [Selected works], Yerevan, 1986, pp. 5-22 (In Armenian).
9. **Davtyan V.**, Yerkeri zhoghovatsu, h. 1 [Collected works, volume 1], Yerevan, Hayastan, 1973, 440 p. (In Armenian).
10. **Davtyan V.**, Anants kakhardank [Unrestrained magic], Zugaher chanaparh [Parallel path], Yerevan, Hayastan, 1976, pp. 252-260 (In Armenian).
11. **Davtyan V.**, Azatutyán yev siro patgamakhosy [The oracle of freedom and love], Zugaher chanaparh [Parallel path], Yerevan, Hayastan, 1976, pp. 239-248 (In Armenian).
12. **Davtyan V.**, I skzbane er Bann... [In the beginning was the Word...], Yerevan, Khorhrdayin grogh, 1989, 606 p. (In Armenian).
13. **Garbowski N.**, Teoriya perevoda [Translation theory], Moscow, Izd. MGU, 2004, 544 p. (In Russian).
14. **Gasparyan D.**, Vahagn Davtyan, Yerevan, Krtutyán azgayin institut, 2007, 376 p. (In Armenian).
15. **Ghazaryan D.**, Gegharvestakan teksteri nuynarzhekutyán apahovman khndirneri [Problems of ensuring the identity of literary texts], *Banber Yerevani V. Bryusovi anvan petakan lezvahasarakagitakan hamalsarani, Lezvabanutyun yev banasirutyun*, 2019, no. 1 (50), pp. 123-133 (In Armenian).
16. **Grigoryan S.**, Vahagn Davtyani poemnery [Vahagn Davtyan's poems], Yerevan, Armav, 2021, 460 p. (In Armenian).
17. **Hakobyan A.**, Targmanutyán tesutyán himunkner [Fundamentals of translation theory], Yerevan, A yev M, 2006, 135 p. (In Armenian).
18. **Hay groghnery gegharvestakan targmanutyán masin** [Armenian writers on literary translation (compiled by M. Maksapetyan)], Yerevan, Hayk. SSH GA hrat., 1985,

- 212 p. (In Armenian).
19. **Ilyushkina M.**, Teoriya perevoda: osnovnie ponyatiya i problemi [Translation theory: basic concepts and problems], Yekaterinburg, izd. Uralskogo universiteta, 2015, 84 p. (In Russian).
 20. **Kalantarian Zh.**, Vahagn Davtyan, Yerevan, YPH hrat., 1991, 164 p. (In Armenian).
 21. **Kamalyan A.**, Targmanutyun tesutyun himunkner [Fundamentals of translation theory], Yerevan, YPH hrat., 2020, 162 p. (In Armenian).
 22. **Petefi S.**, Banasteghtsutyunner [Poems], Yerevan, Haypethrat, 1957, 197 p. (In Armenian).
 23. **Retsker Ya.**, Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika [Translation theory and translation practice], Moscow, R Valent, 2007, 244 p. (In Russian).
 24. **Shipachov S.**, Hatyntir [Selected works], Yerevan, Haypethrat, 1951, 203 p. (In Armenian).
 25. **Tamrazyan H.**, Lusavor taghand [A bright talent], Davtyan V., Yerkeri zhoghovatsu, h. 1 [Davtyan V., Collected works, volume 1], Yerevan, 1973, pp. III-XVIII (In Armenian).
 26. **Vinogradov V.**, Vvedenie v perevodovedenie [Introduction to translation studies], Moscow, Izdatelstvo instituta obshchego srednego obrazovaniya RAO, 2001, 224 p. (In Russian).
 27. **Yesenin S.**, Polnoye sobranie sochinenij v semi tomakh, t. 1 [Complete works in seven volumes, vol. 1], Moscow, Nauka-Golos, 1995, 675 p. (In Russian).

***Արմեն Մանուկյան** – բանասիրական գիտ. թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող: Գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը՝ հայ նոր և նորագույն գրականություն, հայ բանահյուսություն, էվրոպական գրականություն: Մասնակցել և մասնակցում է հայ դասականների՝ Բաժնու, Լևոն Շանթի, Ավ. Իսահակյանի և Նիկոլ Աղբալյանի երկերի ժողովածուների ակադեմիական հրատարակության հատորների կազմմանը (10 հատոր), հեղինակ է տասնհինգից ավելի գեղուցումների և գիտական հոդվածների:*

ORCID ID: 0000-0002-3050-1055
manukyan-armen@mail.ru

Armen Manukyan – Ph.D in Philology, Senior Researcher at the M. Abeghyan Institute of Literature of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia. Research interests: new and modern Armenian literature, Armenian Folklore, European literature. Participated and participates in the compilation of volumes of the academic edition of the collected works of Armenian classics – Raffi, Levon Shant, Av. Isahakyan and Nikol Aghbalyan (10 volumes), author of more than fifteen reports and scientific articles.

ORCID ID: 0000-0002-3050-1055
manukyan-armen@mail.ru

Армен Манукян – кандидат филологических наук, старший научный сотрудник института литературы им. М. Абегяна НАН РА. Научные интересы: новая и новейшая армянская литература, армянский фольклор, европейская литература. Участвовал и участвует в работах составления томов академического издания собраний сочинений армянских классиков – Раффи, Левона Шанта, Ав. Исаакяна и Никола Агбаляна (10 томов), автор более пятнадцати докладов и научных статей.

ORCID ID: 0000-0002-3050-1055
manukyan-armen@mail.ru

Ընդունվել է տպագրության 13.03.2024թ.: